

Het Glashuis aan de Westsingel te Amersfoort

J. Hovy

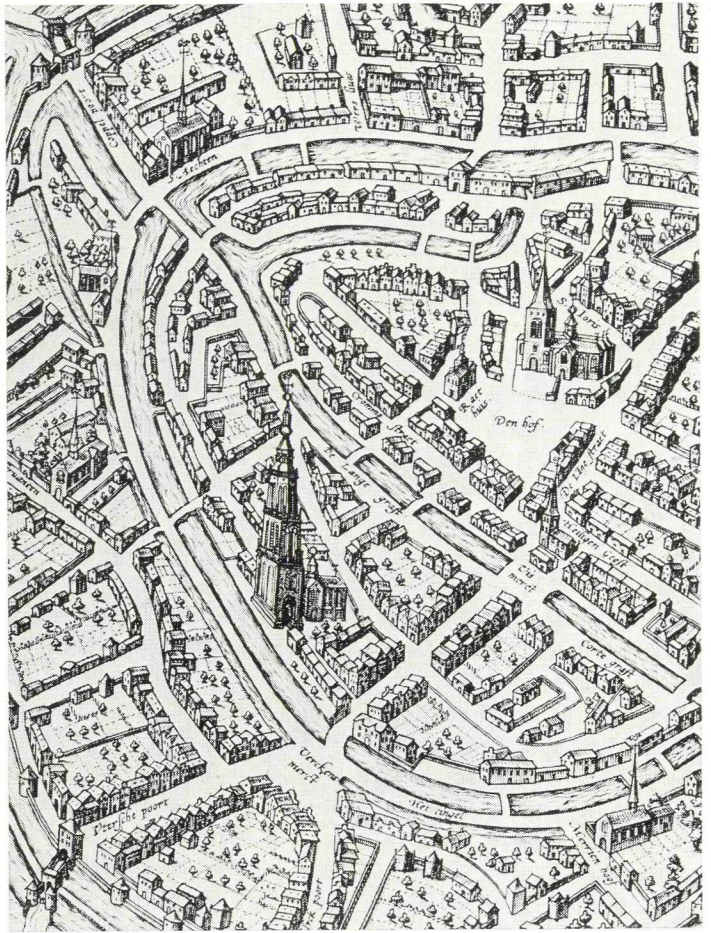
Onder de takken van nijverheid, die in de tijd van de Republiek grote vermaardheid genoten, nam de glasindustrie een belangrijke plaats in.

In vele steden bevonden zich „glashuizen”. Hier werd overwegend fijn glaswerk voor luxegebruik vervaardigd: spiegels, glazen, bokalen en ander kostbaar tafelgerei. Vooral het Amsterdamse glashuis genoot internationale bekendheid. Deze luxe-glasnijverheid onderging het lot, dat vele andere bloeiende takken van nijverheid in de Republiek trof. De achttiende eeuw bracht toenemend verval als gevolg van de concurrentie van buitenlandse producten, vooral Engelse, Duitse en Boheemse. De lonen der geschoolde arbeiders waren hoog hier te lande, het bedrijf was arbeidsintensief. Tegen het buitenland met zijn goedkopere arbeidskrachten bleek men hier op den duur niet opgewassen. Op het einde van de achttiende eeuw hadden zich hier te lande nog slechts zeven glasblazerijen kunnen handhaven.¹⁾

De productie van grove glaswaren, zoals industrieflessen, ontstond in ons land eerst veel later. In de zeventiende eeuw was men hiervoor overwegend aangewezen op invoer uit Duitsland. Eerst in 1732 verscheen de eerste glasblazerij van deze aard en wel zeer dicht bij Amersfoort, aan de rivier de Eem, in de heerlijkheid Isselt, een buurtschap, die later bij Soest zou worden getrokken en in 1940 aan Amersfoort zou worden afgestaan. Eerst in 1744 volgde vestiging van een soortgelijk bedrijf te Dordrecht, in 1746 te Rotterdam, in 1750 te Amsterdam, in 1765 te Nijkerk enz. Deze tak van industrie heeft zich tot in onze tijd kunnen handhaven, hoewel de Isseltse „Glashut”, die in de achttiende eeuw een flinke omzet had, omstreeks 1832 werd opgeheven.²⁾ Wanneer wij vernemen dat eind 1751 de glasblazers

1) J. G. van Dillen, Van rijkdom en regenten; handboek tot de economische en sociale geschiedenis van Nederland tijdens de Republiek. 's-Gravenhage, 1970, blz. 203, 295, 402 (vgl. ook 320, 345, 502, 545).

2) E. Heupers, Glasblazerij „De Glashut” te Isselt. *Flehite* I, no. 4 (1966), blz. 58-65; II, no. 1 (1966), blz. 15-20; *Dez.*, Glasblazers, hun familienamen, afkomst en werk. In: G. L. Meesters e.a. (ed.), *Voorouders en hun werk*. Amsterdam, 1971, blz. 119-138. In laatstgenoemd werk noemt de schr. ook de glasblazerij aan de Westsingel te Amersfoort (blz. 119). In beide verhandelingen bevinden zich overvloedige personele gegevens, waaruit blijkt dat de glasblazers een afzonderlijke groep binnen de bevolking vormden, grotendeels afkomstig uit Duitsland en meestal Luthers of rooms-katholiek. Men vindt er ook vele gegevens over hun sociale status, arbeidsvoorwaarden enz. Het artikel in „*Flehite*” bevat bovendien een uitvoerige uiteenzetting over de techniek van het glasblazen.

Fragment plattegrond van Amersfoort uit de stedenatlas van Braun en Hogenberg, deel IV (1e dr., 1588), omfattende het gedeelte van de westelijke stad, waar zich het Observantenklooster bevond. Dit klooster besloeg het grondstuk tussen Westsingel, Hellesteegje, Hellestraat en Achter Davidshof. (Rijksarchief Utrecht)

te Dordrecht, Rotterdam, Middelburg en Amersfoort, in verband met de plannen tot herziening van de tarieven der in- en uitvoerrechten en de vestiging van een beperkte vrijhaven in de Republiek, bij de Staten-Generaal een rekest indienden tot bepleiting van hun belangen, dan zullen wij onder de Amersfoortse glasblazers die te Isselt moeten verstaan, aangezien de glasblazerij, die binnen Amersfoort gevestigd is geweest, toen al vele jaren geleden was opgeheven.³⁾

3) J. Hovy, *Het voorstel van 1751 tot instelling van een beperkt vrijhavenstelsel in de Republiek*. Groningen, 1966, blz. 491, noot 258, waar ook de archiefbronnen worden vermeld.

Dit laatstgenoemde bedrijf dateert van 1693. Er zijn geen aanwijzingen voorhanden dat er eerder een glasblazerij te Amersfoort is geweest. Deze stad kreeg dus, in verhouding tot vele andere Nederlandse steden, eerst vrij laat deze tak van nijverheid binnen haar muren. Wij zullen hierna in het kort haar lotgevallen schetsen. De geschiedenis van het bedrijf hangt ten nauwste samen met het stuk grond, waarop in de Middeleeuwen het Observantenklooster stond en dat daarna veel lotswisselingen zou kennen. Genoemd klooster was één van de zes conventen, die sedert de laatste jaren van de veertiende eeuw waren gesticht op het gebied van de „buitenstad”, het stadsdeel dat in de loop van de veertiende eeuw was gegroeid rondom de dertiende-eeuwse stadskern en dat tussen 1380 en 1450 met een nieuwe muur werd omringd. In 1472 hadden zich enige Franciscanen (Minderbroeders-Observanten) te Amersfoort gevestigd en weldra het stuk grond in het westen van de stad verworven, dat werd begrensd door Westsingel, Hellesteeg, Hellestraat en Achter Davidshof. Nadat in 1495 het eerste gebouw bij een grote stadsbrand in de as was gelegd, werd een nieuw klooster gebouwd, waarvan de voormalige brandweerkazerne op de hoek van Westsingel en Achter Davidshof het hoofdgebouw vormde. De kapel bevond zich tussen Westsingel en Hellestraat, ten zuiden van het huidige stadhuis. Toen de stad in 1579 tot de Unie van Utrecht toetrad en de kloosters werden geseculariseerd en onder beheer van het stadsbestuur geplaatst, kregen de gereformeerden, naast de Onze Lieve Vrouwekapel, het kerkje van de Observanten als bedehuis toegewezen. De Minderbroederskapel werd echter reeds in 1587 door het stadsbestuur voor afbraak verkocht en grotendeels gesloopt. Het overgebleven gedeelte diende van ongeveer midden 1685 tot midden 1686 de Lutherse gemeente als kerk, kwam daarna (opnieuw?) bij het logement De Doelen in gebruik en werd tenslotte in 1709 door de stadsregering aan het nabijgelegen Glashuis toegewezen. In 1748 was dit schamel restant van de kloosterkapel nog aanwezig. Over de verdere lotgevallen is mij niets bekend. Misschien heeft de bouw van het huidige stadhuis omstreeks 1780 tot opruiming ervan geleid.⁴⁾

4) W. F. N. van Rootselaar, De Doelen. In: Dez., Amersfoort, geschiedkundige bijzonderheden I. Amersfoort, 1897, blz. 50-51. De verkoop door het stadsbestuur geschiedde met het doel, de kosten van de modernisering der stedelijke verdedigingswerken te dekken. Zie Gem. archief Amersfoort, inv. no. 595. Enige burgers, die grafstenen aldaar bezaten, protesteerden bij de graaf van Leicester. Na enig heen en weer geschrijf bepaalde deze dat de afbraak mocht doorgaan, maar dat de rechthebbenden in de gelegenheid moesten worden gesteld, de grafstenen naar elders over te brengen. Het kapelletje moet blijkens de plattegronden van Van Deventer (ca. 1565) en Braun-Hogenberg (1588) hebben bestaan tussen Westsingel en Hellestraat in richting noordoost-zuidwest. Van Rootselaar vermeldt niets over de afbraak van 1587, doch zegt dat de kapel er tot in de achttiende eeuw heeft bestaan, zonder echter een bron te vermelden. Daniël Barentszoon van der Meer, die in juli 1587 de kapel voor f 1400 had gekocht en zich verplicht had, deze binnen een jaar tot de grond toe af te breken en de stenen aan de stad te leveren, is kennelijk zijn toezegging niet geheel nagekomen. Weliswaar leverde hij reeds in november 1587 200.000 afgebikte en schoongemaakte stenen af tot versterking van de stadswallen, maar honderd jaar later blijkt een gedeelte er nog steeds te staan; spoedig echter kregen de Lutherse de H. Geestkapel aan de Langestraat bij de Vismarkt toegewezen. Zie Magistraatsresoluties (Gem. archief, inv. no. 35) 8 sept. 1684, 20 juli 1685, 14 juni 1686. Toen het stadsbestuur in 1709 het kapelletje aan het Glashuis

Het hoofdgebouw op de hoek van Achter Davidshof werd aanvankelijk als „doelhuys” voor de stedelijke schutterij ingericht, maar spoedig veranderde de bestemming, vermoedelijk als gevolg van het in onbruik geraken van het boogschieten, dat in de nabijgelegen hof werd beoefend. Uit de kantine van de schutterij groeide een herberg. Vanaf het einde van de zestiende eeuw tot 1804 verhuurde de stad het gebouw met hof en bijgebouwen achtereenvolgens aan verschillende „doelbewaarders”. Zo ontstond het belangrijkste logement van de stad, waar doortrekkende vorsten logeerden en talrijke colleges hun vaste vergaderplaats hadden. In 1804 werden De Doelen met de daarbij gelegen stadstimmerschuur in eigendom overgedragen aan de Bataafse Republiek, die er een Artillerie- en Genieschool in vestigde. In 1816 kwam het gebouw weer aan de gemeente, die het ter beschikking stelde aan een comité van burgers, dat er een Werkinstituut tot wering der bedelarij vestigde. Na de opheffing van dit instituut in 1826 verhuurde de gemeente het gebouw, voortaan in de volksmond „Het Werkhuis” geheten, aan het Rijk als kazerne en magazijn. Gedurende een groot deel van onze eeuw tot 1972 diende het als brandweerkazerne.

Het zuidelijke gedeelte van het klooster werd in 1579 aan de overgebleven monniken tot woonplaats aangewezen. Toen dezen waren uitgestorven - zij mochten geen nieuwe broeders in hun midden opnemen -, werden deze gebouwen in opdracht van het stadsbestuur verkocht en tot woningen ingericht.⁵⁾

Het belangrijkste van deze huizen was zuidelijk van De Doelen gelegen, op de plaats van het latere gymnasium, het huis daarnaast en misschien nog een deel van het huidige stadhuis. Bij resolutie van 6 juni 1603 werd dit gebouw met bijbehorende hof levenslang en gratis in gebruik gegeven aan dr. Jacobus Peutius, belast met de medische zorg der stadsarmen. In 1613 heeft Peutius het huis gekocht, waarna het in handen is gekomen van de Amersfoortse regentenfamilie Van Dam.

In 1693 kocht de Magistraat dit huis terug tot vestiging van een glasblazerij. Blijkens een resolutie d.d. 20 maart van genoemd jaar is toen „naer ernstige deliberatie” besloten tot aankoop van „de huysinge cum annexis, staende naest den Doelen en voor een gedeelte annex den Doelen, toebehorende den Hr. van Dam”. Op 27 maart werd, na advies van een commissie, bestaande uit burgemeesters en oud-burgemeesters, tot betaling van een koopsom van f 1.900 besloten. Genoemde rapporteerders kregen opdracht, de koopakte

toewees, ontving de kastelein van De Doelen, Ratus Oudendoelen, een vergoeding van f 320 (Resol. 21 mei, 1 juli 1709). Nog in oktober 1748, toen het Glashuis reeds 15 jaar geen glasblazerij meer herbergde, werd aan de stadscameraar (ontvanger) opgedragen „omme de raamten van 't capellitje of gewesen glasblaserije aan de zijde van de plaats deser stads Doelen met een halfsteens muurtje toe te laten metselen.” Op de stadplattegrond van Braun-Hogenberg (1588) treft men de kapel nog aan, op die van Blaeu (1649) is er niets meer van te ontdekken (Blaeu is echter in details zeer onnauwkeurig).

5) Van Rootselaar, a.w., blz. 51-78; A. van Bommel, Beschrijving der stad Amersfoort. Utrecht, 1760, I, blz. 212-238; A. J. V(alewink), Een der merkwaardigste gebouwen van de stad Amersfoort. Eigen Haard 27 (1901), blz. 733-734. Over het Werkhuis, zie: J. Hovy, Het Werkinstituut tot wering der bedelarij te Amersfoort. In: W. J. de Boone e.a., Weer-klank; opstellen over de geschiedenis van Amersfoort e.o., aangeboden aan D. H. Huygen enz. Amersfoort, 1962, blz. 32-48.

en de transportakte te verzorgen.⁶⁾ Dit transport, ten overstaan van luitenant-schout en schepenen van Amersfoort, vond eerst plaats op 27 juli 1696. De huiseigenaar, mr. Willem van Dam, bewindhebber van de Oostindische Compagnie te Amsterdam,⁷⁾ droeg, mede namens zijn vrouw en erfgenamen, aan de Regeerders der stad over „sekere huysinge, hoff ende hoffstede (= grondperceel), staende ende gelegen op de Cingel, daer aen de eene zijde de Stads Doelen en aen de andere zijde de weduwe van Cornelis van Birkhoven, sijdereder, naest gehuyst, gehooft ende gelegen sijn” en verklaarde, de kooppenningen ontvangen te hebben.⁸⁾

Wij zien dus dat niet, zoals Van Bemmell zegt, het gehele zuidelijke gedeelte van het voormalige kloosterterrein tot aan de Hellesteeg werd aangekocht, doch uitsluitend het huis naast het logement De Doelen. Ten zuiden daarvan bevonden zich tot aan de Hellesteeg nog drie grondpercelen met minstens twee huizen in particuliere handen.⁹⁾

Alvorens over te gaan tot stichting en verdere lotgevallen van ons „Glashuis” moet eerst nog iets worden gezegd over het glasbedrijf te Amersfoort in het algemeen. Vóór 1693 is, zoals wij weten, geen glasblazerij te Amersfoort aanwijsbaar. Maar dit neemt niet weg dat er reeds lang te voren glashandel werd gedreven en natuurlijk dat er glazenmakers waren. Wat de glashandel betreft: in 1685 dienden twee burgers, kennelijk handelende in glaswaren, een rekest in bij de Magistraat, waarin zij erover klaagden dat „glasvercopers van buyten” hun waren bij de winkeliers en consumenten aan huis verkochten. Regeerders beslisten dat de vreemde kooplieden hun artikelen slechts op de vrije markten (jaarmarkten) en op de dinsdagse en vrijdagse weekmarkten mochten aanbieden, op straffe van een boete van f 3 en verbeurte van de glazen. Dit besluit gold slechts voor een jaar, waarna rekestranten opnieuw een verzoek zouden moeten indienen. Jaarlijks vond

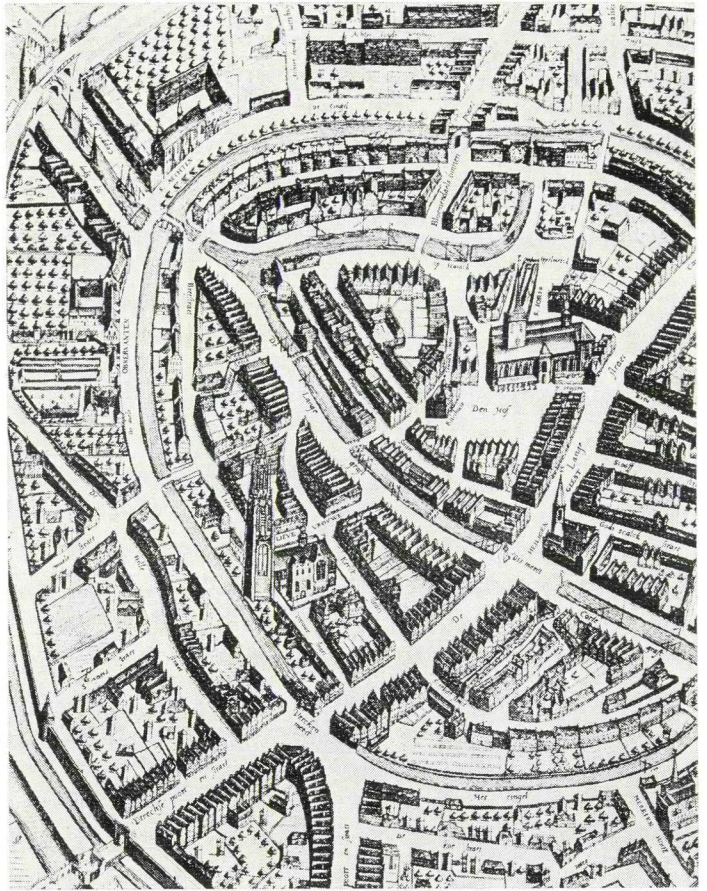
6) Magistraatsresoluties. Deze bron wordt in het vervolg niet meer afzonderlijk vermeld, indien uit de tekst blijkt dat de gegevens hieraan zijn ontleend.

In 1648 waren het latere Glashuis en het zuidelijke buurhuis nog in handen van de erfgenamen van Peutius. Zie Manuaal van het Huisgeld 1648 (Gem. archief Amersf., inv. no. 144), fol. 35v; De Doelen betaalt dan een bedrag van f 12, het Glashuis f 7, het zuidelijke buurhuis f 11, terwijl de nog zuidelijker gelegen percelen slechts f 1-10 tot f 2-5 opbrengen.

7) Over Willem van Dam, zie: J. J. Hooft van Huysduynen, *Geschiedenis van het geslacht Van Dam van Isselt*. Z.pl., 1965, blz. 139-142 (vgl. ook blz. 90; het aldaar genoemde huis aan de Singel is niet het latere Glashuis).

8) Gem. archief Amersf., charterverzameling, inv. in hs. no. 1455a.

9) Dit blijkt b.v. uit een akte van Schout en Schepenen d.d. 27 okt. 1708 (Gem. archief Amersf., charterverz. no. 1462), waarbij Cornelis Spijker, blikslager, en Jacobje Geurts, echtelieden, aan de Regeerders der stad transporteren zeker „ledig erff en grond, gelegen . . . op Cingel tusschen de Hellebrugh (in het verlengde van het Hellesteegje) en 't Glashuys”, aan de zuidzijde begrensd door comparanten en aan de noordzijde door Bartholomeus van Birkhoven, zijdereder en buurman van het Glashuis (de aanduiding: tussen Hellebrug en Glashuis is dus zeer globaal!). Zie ook: Manuaal van het Huisgeld enz. (Gem. archief Amersf., inv. no. 144) over 1696/7-1701/2. De Molenstraat kwam toen niet uit op Hellesteegje en Hellebrug, doch bereikte de Hellestraat iets noordelijker. Dit bleef zo tot het einde van de jaren dertig van onze eeuw, toen de Molenstraat enigszins werd verlegd. De (nauwkeurige) kaarten van Van Deventer (ca. 1565) en Braun-Hogenberg (1588), de kadastrale kaart en alle latere kaarten in de 19e eeuw geven deze toestand aldus aan; op de (onnauwkeurige) plattegronden van Blaeu en De Wit vindt men de „moderne” toestand!

Fragment van de plattegrond van Amersfoort in de stedenatlas van Blaeu (1e dr. 1649), omfattende een deel van het westen der stad, waar zich het Observantenklooster bevindt (zie onderschrift bij afb. 1). Het gebouw langs de Westsingel, waar men de naam „Doelen” ziet, is het (latere) Glashuis, de gebouwen ernaast en erachter vormen de (Schutters) Doelen. Het kerkje is geheel verdwenen, maar in werkelijkheid stond er nog een restant van. De fraaie tuin van het logement „De Doelen” is duidelijk zichtbaar. De naam „Observanten” staat ten onrechte meer noordelijk bij het St.-Pieters- en Bloklandsgasthuis (toen nog St.-Pietersgasthuis). (Rijksarchief Utrecht)

verlenging plaats van het besluit. In 1719, 1725 en 1726 sloot ook Pieter van Lunen, die wij straks zullen ontmoeten als „directeur vant Glashuys”, zich aan bij het verzoek van de glasverkopers tot vernieuwing van de resolutie van 1685. De rekestranten werden nu tevens gemachtigd, het glaswerk van de vreemde verkopers in beslag te nemen; de boete werd verhoogd tot f 25, komende ten bate van de stadsarmen. Uit het bovenstaande volgt dat de glasverkopers, glazenmakers en verwante beroepen in een gilde waren georganiseerd. Maar er was geen afzonderlijk glazenmakersgil-

de: glazenmakers en „glasschrijvers” (glasschilders) waren tezamen met de (kunst)schilders in het St. Lucasgilde georganiseerd. Het is echter opvallend dat de achtereenvolgende directeuren van het Glashuis niet op de ledenlijst van het Lucasgilde voorkomen. Wij moeten wel aannemen dat zij van het gildelidmaatschap waren vrijgesteld (een afzonderlijk glasblazersgilde heeft te Amersfoort nooit bestaan).¹⁰⁾

Hoewel de productie van glasvoorwerpen te Amersfoort geen vooraanstaande plaats bekleedde temidden van de stedelijke neringen, was een nieuw bestaansmiddel voor delen van de bevolking zeer welkom. De bierbrouwerij, zo belangrijk als exportindustrie gedurende de Middeleeuwen en tot diep in de zestiende eeuw, had in de zeventiende eeuw haar bloeitijd reeds lang achter de rug. Pogingen, met steun van het stadsbestuur ondernomen, om een lakenmanufactuur in het voormalige St. Aagtenklooster aan 't Zand op gang te brengen, een grootbedrijf dus, hadden weinig succes. Een compensatie voor het verval van bierbrouwerij en lakennijverheid vormde sedert het begin van de zeventiende eeuw de bombazijnnijverheid. Voor deze branche was Amersfoort toentertijd het belangrijkste centrum hier te lande. Doordat deze industrie echter geheel als streng gereguleerd kleinbedrijf werd gedreven en pogingen tot schaalvergroting afstuiten op hardnekkig verzet van de gildemeesters, kon zij zich op den duur moeilijk handhaven tegenover de veel goedkopere plattelandsnijverheid hier te lande en elders. Hoewel de zijdenijverheid ook nog een bijdrage leverde tot de stedelijke welvaart (wij zagen dat de eigenaar van het buurhuis aan de Westsingel zijdereder van beroep was), werd sedert de eerste helft van de zeventiende eeuw de tabaksbouw en -handel het belangrijkste bestaansmiddel naast de bombazijnvervaardiging. Vooral door deze twee neringen was Amersfoort, dat veel minder dan de steden in het westen des lands profiteerde van de welvaart der „Gouden Eeuw”, in het internationale handelsverkeer ingeschakeld.¹¹⁾ Maar de economische kwetsbaarheid van de stad maakte dat ieder nieuw bestaansmiddel door het stadsbestuur gretig werd verwelkomd. Na de mislukking van de lakenmanufactuur zat dit bestuur niet bij de pakken neer en probeerde het nu met de glasblazerij. Ook in dit geval was de productievorm een manufactuur en de vestigingsplaats een voormalig kloosterterrein.

Het zal ongetwijfeld de bedoeling zijn geweest dat het nieuwe bedrijf gaandeweg geheel op eigen kracht zou gaan werken, maar zo ver was men in het begin nog geenszins! De twee burgemeesters en de andere stadsregenten kwamen herhaalde malen ten huize van de „doelmeester” (beheerder van de aangrenzende Stads Doelen) Hendrick Bosch met de betrokkenen bij het

10) „Het naemboek van St. Lucasbroederschap binnen Amersfoort” berust op museum Flehite aldaar; W. F. N. van Rootselaar verzorgde de uitgave ervan onder de titel: Het Naamboek van het St. Lucasgild te Amersfoort, in: Archief voor Nederlandsche kunstgeschiedenis VI (1884/7), blz. 296-310. De St. Lucasbroederschap, opgericht 1627, werd in 1630 door het stadsbestuur als gilde erkend; zie Van Bemmelen, a.w. II, 766; zie ook Gem. archief Amersfoort, inv. no. 726aa.

11) Zie hierover H. Halbertsma, Zeven eeuwen Amersfoort. Amersfoort, 1959, blz. 41-81, en de ald. vermelde literatuur, blz. 136-137; over de tabakscultuur: J. J. Herks, De geschiedenis van de Amersfoortse tabak. Den Haag, 1967.

„Schutters Doelen te Amersfoort van binnen te zien”, 1759.

Ets door Paulus van Liender. Tuin van het logement, gezien vanuit het westen, dus vanaf de stadswal, in oostelijke richting. Rechts het hoofdgebouw van De Doelen, vroeger Observantenklooster, tot 1972 brandweerkazerne. Op de achtergrond daken van „muurhuizen” aan de Breesstraat. Er worden thans plannen gemaakt tot restauratie van het oude Observantenklooster. (Rijksarchief Utrecht)

project samen, waarbij vrij veel verteringen op stadskosten werden gemaakt. Er werd geconfereerd met de heer Van Dam „en andere vrienden”, waarbij ook de notaris Anthony van Brinckesteyn tegenwoordig was; met Geertje Jerusalem, weduwe van Guert Bonsel, die tot dusver het huis van Van Dam huurde, maar nu moest wijken voor de industrie (haar werd een schadevergoeding van *f* 71 toegekend),¹²⁾ en met andere kennelijk belanghebbenden. Maar het belangrijkste waren de besprekingen met een zekere Judon(n)e (of Dieudonné) de Vois (Voys, Voos). Het was deze persoon, afkomstig uit Den Haag, die het nieuwe glashuis zou leiden. Het blijkt niet dat hij er zelf geld in heeft gestoken, want Simon de Knuyt, koopman te Amsterdam, zien wij in het vervolg als geldschietser optreden. Dat laatstgenoemde van het begin af aan bij de onderneming was betrokken, blijkt uit zijn herhaalde besprekingen met de burgemeesters en andere autoriteiten in de Doelen gedurende het jaar 1693. In oktober 1694 en februari en mei 1695 werden deze bijeenkomsten voortgezet, zij het op bescheidener schaal.¹³⁾ Het

12) Betalingsmandaat d.d. 10 febr. 1696 in Bijlagen cameraarsrekening 1695/6.

13) Bijl. cameraarsrek. 1693, 1694; in 1693 totale onkosten aan verteringen *f* 147, in 1694/5 *f* 66.

feit dat er thans ook procureurs en deurwaarders aan deelnamen, vindt in het hierna volgende zijn verklaring.

Met De Vois was in de eerste plaats overeengekomen dat hij uit de stadskas een bedrag van *f* 1.500 zou ontvangen om de productie op gang te kunnen brengen.¹⁴⁾ Toen de fabriek in werking werd gebracht, allereerst natuurlijk door het aansteken van de oven en het inzetten van de smeltpotten, stelde de Magistraat *f* 25 ter beschikking „voor het volck” (d.w.z. de arbeiders), kennelijk voor versnaperingen. Interessant is dat nog in 1693 een kroonlamp van glas voor het stadhuis werd vervaardigd, want toen deze werd opgehangen, verteerden de heren regenten, de blazers en de jongens (helpers van de blazers) voor een bedrag van *f* 18. De stad zorgde voorts dat het huis in goede staat werd gebracht voor de nieuwe bestemming: in de laatste maanden van 1693 en in 1694 horen wij over leveranties van spijkers, e.d.m., alsmede verrichting van loodgieters-, metselaars- en timmerwerk op stadskosten. Op 28 december 1693 werd een geldsom betaald aan twee schuivevoerders, die met drie lichters twaalf dagen lang aarde uit de glasblazerij naar de Grote Melm aan de Eem hadden vervoerd.¹⁵⁾

Maar ondanks deze hulp schijnt De Vois het bedrijf niet rendabel te hebben kunnen maken. Immers, reeds begin 1695, niet veel meer dan anderhalf jaar na het begin der productie, bleek hij niet in staat, zijn verplichtingen tegenover geldschietter De Knuyt en het stadsbestuur na te komen. In februari van genoemd jaar droeg de Magistraat aan burgemeesters en oud-burgemeesters op, met De Knuyt te beraadslagen over de toekomst van het Glashuis en maatregelen te nemen tot voortzetting van het bedrijf. De Vois was kennelijk niet bij machte, zijn schulden aan De Knuyt af te betalen. Daar bij notariële akte was overeengekomen dat laatstgenoemde in zo'n geval „het gantsche bewind en directie” zou overnemen en hierover een proces tussen contractanten voor het Gerecht van Amersfoort werd gevoerd, verzocht De Knuyt aan dit Gerecht, in afwachting van het eindvonnis beheer en directie aan een sekwester op te dragen. Dit verzoek werd ingewilligd. Maar ook met de stadsregering ontstonden weldra moeilijkheden. Toen De Vois in april 1695 voor de derde maal de huursom voor het gebouw niet had voldaan, liet de stadscameraar beslag leggen op zijn roerende goederen, voorzover zich bevindende op „stads-grond”, d.w.z. binnen het gehuurde gebouw en op het bijbehorende terrein. De Vois legde zich hierbij niet neer en verzocht in hoger beroep aan het Hof van Utrecht, deze maatregel op te heffen en te bevelen dat genoemde goederen in het Glashuis zouden worden teruggebracht, dat de sekwestratie zou worden beëindigd en dat hijzelf, zijn familie en het werkvolk ongehinderd het bedrijf zouden mogen voortzetten. Dit alles zou binnen drie dagen moeten worden bewerkstelligd, tegen een dwangsom van *f* 100 per dag; bij herhaling zou de tegenpartij

14) Magistraatsresolutie 10 juli 1693.

15) Rekening van het Trekpad over 1694 (Gem. arch. Amersf., inv. no. 110). Over dit trekpad langs de Eem en de afzonderlijke administratie daarvan, zie: J. Hovy, Het pontveer van de stad Amersfoort aan de Grote Melm te Soest (1675-1930). Flehite II, no. 4 (1968), blz. 70-76. Uit dit fonds werden ook wel betalingen verricht, die niet op het Trekpad c.a. betrekking hadden; zie ook noot 20. Over het op gang brengen van het productieproces van een glasblazerij, zie Heupers, Glasblazerij I, 60-62.

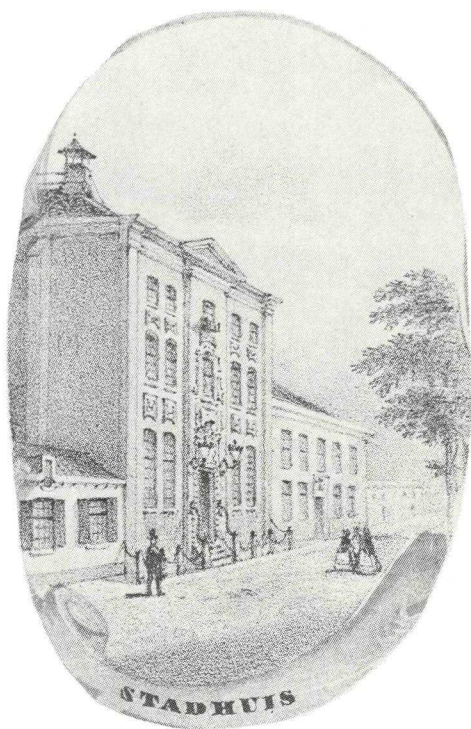
telkens 1000 gouden Nederlandse ridders ten behoeve van het Land van Utrecht verbeuren. Onze glasblazer klaagde er tevens over dat de Amersfoortse Magistraat het recht in eigen handen had genomen.

De Magistraat bestreed de beweringen van De Vois: er was geen sprake van dat hij zich „hadde aangetrocken het fait van justitie”. Alles was geheel verlopen „conform de ordonnantie ende stijl van procederen, in deze materie gebruyckelijk”. (Dit zal wel zo zijn geweest, maar wij moeten bedenken dat de Amersfoortse Magistraat, die partij in deze zaak was, bestond uit burgemeesters, schepenen en raden, waarvan het eerste en tweede bestanddeel samen het stedelijke Gerecht of de Schepenbank vormden, zodat de heren van dit lichaam mede zelf om de beslaglegging hadden verzocht!) Voorts wees de stadsregering erop dat zij niets te maken had met de kwestie tussen De Vois en De Knuyt. Niettemin was zij bereid, met de geïnteresseerde partijen te confereren over een oplossing, die alle betrokkenen zou bevredigen. In afwachting hiervan verzocht zij aan het Hof, de door De Vois op gang gebrachte procedure te schorsen. Een commissie uit de Raad, bestaande uit burgemeesters, oud-burgemeesters en voorzittende schepenen, werd aangewezen om contact met de tegenpartij op te nemen.¹⁶⁾

Deze verzoeningspoging heeft niets opgeleverd, want in september 1695 blijkt De Vois weer in zijn vroegere woonplaats Den Haag te zijn beland. Wij kennen van hem een merkwaardig getuigenis, gedateerd 22 september 1695, tegenover de notaris Jeremias Stael, dat enig licht werpt op zijn verhouding tot het Amersfoortse stadsbestuur en zijn nieuwe medeburgers. Maar ook op die tussen leden van het genoemde stadsbestuur onderling en in het bijzonder tussen de schout Johan Frederik Teekman en de energieke, maar heerszuchtige burgemeester Jacob Morray.¹⁷⁾ Ten overstaan van de notaris verklaarden De Vois, „gewesene mr. glasblazer tot Amersfoort”, en diens vrouw Josina Bont, dat eerstgenoemde in oktober 1693 betrokken was geweest bij een vechtpartij aldaar (een goed begin dus van zijn Amersfoortse loopbaan!) en deswege was bekeurd door de schout Teekman. Om de zaak in der minne te schikken begaf de glasblazer zich met zijn vrouw naar burgemeester Morray. De vrouw stelde aldaar voor om aan de schout, die bekend stond als liefhebber van fraai glaswerk, „wat raers van glas” aan te bieden.

16) Magistraatsresolutie 9 juni 1695.

17) De notariële verklaring uit het protocol van Jeremias Stael, notaris te 's-Gravenhage (ook vermeld Servaas van Rooyen, zie noot 18) is afgedrukt als bijlage in een pamflet, dat de fraaie titel draagt: *Roma et Amisfurti auro omnia venalia, of de onnoselheyd verkoft, maar ten halve gelevert door den borger-mr. Morray enz. Amersfoort, 1703* (Catalogus Knuttel, no. 14983). Het pamflet bestaat uit een rijm vol scheldpartijen en verdachtmakingen tegen Amersfoortse regenten, het verhaal van De Vois bevindt zich in de Appendix tot justificatie van 't voorsz. tractaat (blz. 5-8). Dit pamflet werd uitgegeven gedurende de onlusten van 1703, toen de oligarchie van Morray c.s. ten val werd gebracht en tijdelijk een democratisch gemeensliedenbewind werd gevestigd. Op deze nogal ingewikkelde kwestie kan hier niet nader worden ingegaan. Zie hierover: J. Hovy, *De regeringsverandering te Amersfoort in 1703; een bijdrage tot de geschiedenis der „Plooierijen” in de provincie Utrecht*. Bijdragen voor de geschiedenis der Nederlanden XV (1960/1), blz. 177-216 (over dit pamflet blz. 191). Hier wordt ook de voorgeschiedenis van de beweging van 1703 behandeld, waarbij de tegenstellingen tussen de facties in de Magistraat en tussen laatstgenoemd lichaam en de schout behandeld worden.

Gezicht op Westsingel met stadhuis en aangrenzende gebouwen, gezien vanuit zuiden, omstreeks 1860. Bijprent van een steendruk door P. W. van de Weijer, te Utrecht, voorstellende de Hof te Amersfoort. Men ziet hier de huizen, die op het einde van de 18e eeuw op de plaats van het gesloopte Glashuis werden gebouwd: het stadhuis (gebouwd 1780, als zodanig gebruikt 1818-1974), het huis noordelijk daarvan (ca. 1800), het huis op de plaats, waar in 1880 het gymnasium werd gebouwd. De Doelen is niet zichtbaar. Afbeeldingen van het Glashuis zelf zijn tot dusver niet bekend.

Morray had hierop woedend geantwoord: „ja zelfs geen bierglas . . . de heer officier zal met uw glas niet pronken om te kunnen zeggen: dat heb ik uyt de glasblaserij voor boete gekregen . . .” Hij zal slechts ontvangen wat Morray hem wil toekennen. Bij een andere gelegenheid had Morray zich op het „comptoir int Glashuys”, in tegenwoordigheid van de vrouw van De Vois en diens boekhouder De Jager, met de glasblazer onderhouden over reparaties aan het gebouw. Toen De Vois voorstelde, ook met enige andere heren regenten hierover te praten, liet Morray zich zeer smalend uit over deze heren en gaf te kennen dat alles met hem kon worden afgehandeld.¹⁸⁾

Nu de band met De Vois geheel verbroken was, moest een andere exploitant worden gezocht. Dit werd Vincent de Knuyt, ongetwijfeld een familielid van Simon, de geldschieder. Per 1 mei 1699 huurde hij het Glashuis van de stadsregering voor de tijd van zeven jaar, waarbij hij zich voor vier jaar verbond en voor de overige drie jaar een optie behield. De huursom werd vastgesteld op f 100 per jaar. Op 2 april 1700 verwierf de nieuwe directeur, die geboortig was van Delft, het burgerschap van Amersfoort.¹⁹⁾ In mei 1706,

18) Judonne de Vois is na zijn vertrek uit Amersfoort nog lange tijd te 's-Gravenhage werkzaam geweest; hiervoor en over de leden van de glasblazersfamilie De Vois te 's-Gravenhage: A. J. Servaas van Rooyen, *Het glasbedrijf in Den Haag*. Navorscher 64 (1915), blz. 247-250.

19) Cameraarsrekening over 1700 (Gem. archief Amersf., inv. no. 109). Over de burgerschapsverlening: Burgerboek van Amersfoort Gem. arch. no. 17, deel I.

na afloop van de overeengekomen termijn, werd de huur verlengd. Dat de stad ook thans haar verplichtingen als huiseigenaar nakwam, blijkt uit het aanbrengen van een houten vloer in het voorkamertje en in de grote kamer van het Glashuis, resp. voor de som van *f* 25 en *f* 40.²⁰⁾ Niet lang daarna is Vincent de Knuyt overleden, want in mei 1707 was het zijn weduwe, die opnieuw het huis huurde. Spoedig volgden onderhandelingen tussen een commissie uit de Raad en de wed. De Knuyt over de voortzetting van het bedrijf. In december 1707 werd overeengekomen dat zij voor twaalf achtereenvolgende jaren, ingaande mei 1708, het Glashuis zal huren en na afloop van deze tijd nog zes jaar optie zal behouden. De huursom bleef *f* 100 's jaars. Het Haardstedegeld, een gewestelijke belasting op bewoonde percelen, die in de regel half om half door huiseigenaar en gebruiker werd betaald, bleef geheel ten laste van de stad, terwijl een andere Statenbelasting, het Familiegeld, niet hoger zou worden getaxeerd dan *f* 12 per jaar.²¹⁾ Tot 1711 stond het bedrijf op naam van de wed. De Knuyt, maar in 1712 werd het huurcontract overgenomen door Gerrit van Westrhenen, die de weduwe blijkt te hebben gehuwd.²²⁾ Dit huwelijk duurde slechts kort. In mei 1713 was Van Westrhenen nog in leven, het volgende jaar, 1714, blijkt Pieter van Lunen (Lunen) zijn plaats als echtgenoot en huurder van het Glashuis te hebben ingenomen.

Nog altijd gold toen het contract van 1707. Pieter van Lunen zou jarenlang het Glashuis leiden en in die tijd schijnt er van een zekere bloei sprake te zijn geweest.²³⁾ Het echtpaar schijnt echter de zaken niet duurzaam in goede harmonie te hebben beheerd, want in 1717 blijkt er „dissentie tusschen den man ende vrouw int Glashuys verresen” te zijn. De oorzaak van de onenigheid wordt niet vermeld, maar de „dissentie” liep zo hoog dat de Raad op 7 juni van genoemd jaar een commissie, bestaande uit de burgemeesters, de voorzittende schepen, de voorzittende raad, de cameraar, de secretaris en de eerste klerk ter Secretarie, benoemde om te „examineren en naar te sien d'erectie van het Glashuys, mitsgaders de successieve conditiën ende verhuyringe.” Toen Van Lunen in mei 1719, het jaar waarin het twaalfjarige contract afliep, een rekest indiende tot verlenging van het huurcontract, werd besloten, de huur wederom voor twaalf jaar te gunnen aan de „suppliant ende zijne jegenwoordige huysvrouw, tesamen ende yder in haar privé”, op dezelfde condities als in 1707, waarbij natuurlijk de man als „directeur” of „heer” van het Glashuis bleef optreden.²⁴⁾ Over de bedrijfsresultaten

20) Rekening van het Trekpad en Paalwerk (Gem. archief Amersf., inv. no. 543) over 1701 (31 maart).

21) Magistraatsresol. 28 nov., 19 dec. 1707; vgl. Van Rootselaar, *De Doelen*, blz. 51/2, noot 1.

22) Cameraarsrek. 1711.

23) Magistraatsresol. 14, 28 mei 1714. Pieter van Lunen, afkomstig uit Nijmegen, verwierf in hetzelfde jaar het burgerschap van Amersfoort, tegen betaling van slechts de helft van de verschuldigde leges, „als een burgers weduwe gehoud hebbende”. Zie verder Cameraarsrek. 1712-1714.

24) Magistraatsresol. 30 mei 1719; vgl. Van Rootselaar, t.a.p.; zie ook Heupers, *Glasblazers enz.*, 119, waar de schr. het Informatieboek van het Amersfoortse Gerecht (Rechterl. arch. prov. Utrecht. no. 407) aanhaalt.

Foto van Westsingel, ca. 1890, met huis naast stadhuis, gymnasium (later G.G.D. en andere bestemmingen, thans Onderwijs Advies Dienst) en op de hoek van Achter Davidshof, met hek, nog juist zichtbaar De Doelen, toen in gebruik bij het garnizoen. Het huis op de achtergrond (aan de andere kant van Achter Davidshof) is het oude gebouw van het St.-Pieters- en Bloklandsgasthuis (begin 17e eeuw), gelegen langs de Westsingel, dat in het begin van onze eeuw werd afgebroken en door het huidige gebouw vervangen.

weten wij niets. Er wordt van een zekere bloei gesproken tijdens het directeurschap van Van Lunen. Maar in april 1727 scheen Pieter erover te denken, zich uit het bedrijf terug te trekken. Hij wilde naar Middelburg verhuizen. Op zijn verzoek kreeg hij echter een bedenktijd om zich met zijn vrouw te beraden over de bouw van een nieuwe oven en over het al of niet voortzetten van de glasblazerij. Johannes van Lunen, een familielid (broeder?) stelde zich borg voor twee jaar huurschuld van Pieter en diens vrouw aan de stad.²⁵⁾ De aarzeling om de kosten van een nieuwe oven te dragen, alsmede de vermelde huurschuld doen vermoeden dat het met het bedrijf niet zo goed (meer) liep!

Kennelijk viel Van Lunens keuze op Middelburg, want reeds op 3 juni besloot de Magistraat, een „notificatie” in de *Amsterdamsche Courant* te plaatsen, waarin werd medegedeeld dat het perceel, „voorsien met eene goede huysinge, tuynen ende plaats en vertrekken, die tot een glasblaserije werden gequireerd en alwaar om de goede gelegenheid ende commoditeiten met seer goed succes seedert veele jaaren glas geblasen is, onlanx ledig is geworden ende dat, indien iemand genegenheid mogte hebben, het voors. huys en plaatse voor een seer civiele prijs te huuren omme dien handel te drijven, sig kan adresseren binnen deselve stad aan de heer Wijborg, raad en cameraar van deselve stad”. Op 7 juli werd de cameraar geautoriseerd, aan de

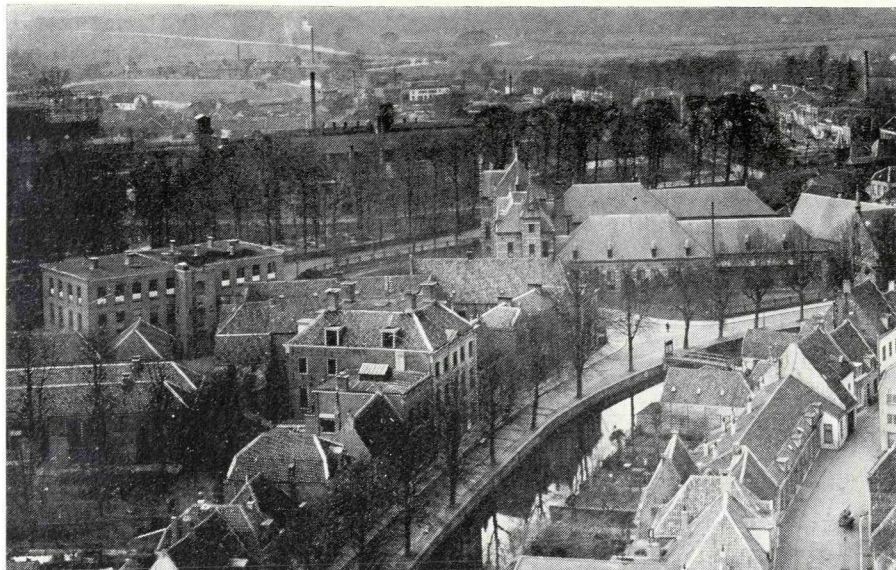
25) Blijkens Burgerboek I verwierf Johannes van Lunen, evenals Pieter uit Nijmegen afkomstig, kort na deze (op 6 juni 1714) het burgerschap.

gewezen glasblazer Van Lunen of diens gemachtigde „te laten volgen de glashokken, de piramide off vogelvlugt, de kermaal ende glasekas en glashockje, nog in het voors. Glashuys berustende”. In januari 1728 blijkt men druk doende, alles gereed te maken voor de ontvangst van een eventuele gegadigde: reparaties werden uitgevoerd, „twee nieuwe balken in de leers ende een nieuwe solder boven de leers in het Glashuys” werden aangebracht. De gegadigde, die zich meldde, was Hendrik Lankhorst, die eerst in mei 1729 het bedrijf weer in werking bracht. Ook hij huurde de glasblazerij voor de tijd van twaalf jaar, eveneens voor *f* 100 's jaars, maar gedurende de eerste zes jaren was hij van huur vrijgesteld.²⁶⁾ De voordelige voorwaarden suggereren dat het de Magistraat niet gemakkelijk is gevallen, voor het bedrijf een ondernemer te vinden. De protectie door het stadsbestuur blijkt ook uit een resolutie van 24 januari 1729, waarbij behalve de ondernemers van een runmolen en een zeepziederij ook Lankhorst werd vrijgesteld van betaling van het Diepgeld voor het vervoer van zijn grondstoffen en producten.²⁷⁾ Een groot succes kan de exploitatie door de nieuwe directeur niet zijn geweest, daar hij slechts drie jaar van de overeengekomen tijd werkzaam bleef. Op 17 maart 1732 werd hem door het stadsbestuur een bedenktijd tot november gegund om te beslissen over de voortzetting van het bedrijf, terwijl gedurende dat tijdvak de hof van het Glashuis in gebruik werd gegeven aan de buurman, de „hospes” in De Doelen. Dit laatste wijst niet op grote activiteit van de glasblazers. In mei 1733 lag het bedrijf wel helemaal stil, terwijl de voormalige directeur nog altijd in het Glashuis woonde. Hem werd op 11 mei aangezegd, het huis binnen acht dagen te verlaten. Lankhorst verbleef toen kennelijk elders, want uit het deurwaardersrelaas blijkt dat Van Lunen (dit zal wel Johannes zijn geweest, het familielid van de vroegere directeur), ongetwijfeld zaakwaarnemer en misschien borg of geldschietter van Lankhorst, de insinuatie in zijn brief aan laatstgenoemde zal sluiten. Vervolgens blijkt dat Lankhorst tot eind mei mag blijven.²⁸⁾ Het was nu definitief uit met het glasblazersbedrijf aan de Westsingel. Aangezien in mei 1734 ook de huur van het logement De Doelen afliep en de kastelein Hendrik Goudoever ermede wilde ophouden, werd op 27 juli 1733 besloten, een advertentie in de couranten te plaatsen tot verhuring van Doelen en Glashuis tegelijk. Op 10 augustus maakten de Regeerders bekend dat zij De Doelen wilden verhuren aan iemand, daartoe genegen en bekwaam, „zijnde het huys voorzien van alle commoditeyten, die vereyscht soudent konnen werden om menschen te logeren en te tracteren, ook met een stallinge van vier en twintig paarden en koetshuysen ende alsmeede hebbende een soo fraaye situatie van thuyne en plantage, als men ergens elders soude konnen vinden”, benevens „De Glasblaserije, met zijn thuyne en schuuren, daer annex gelegen.” Gegadigden konden zich wenden tot de cameraar Diderick Wijborgh.

26) Cameraarsrek. 1729; blijkens die van 1728 had het Glashuis sedert het vertrek van het echtpaar Van Lunen leeggestaan.

27) Ordonnantie, . . . over het vorderen van de verhoging der vragten . . . van en naar de stad comende enz., artikel 10.

28) Minuut-resoluties van de Magistraat (Gem. archief, inv. no. 36), 11 mei 1733.

Stadhuis en omgeving aan Westsingel, genomen vanaf de Onze-Lieve-Vrouwetoren. Deze foto van omstreeks 1930 geeft een aardig beeld van de ligging van het Glashuis ten opzichte van De Doelen. Het stadhuis en het gymnasium, beide op de plaats van het voormalige Glashuis, kan men goed onderscheiden. De beide gebouwen daarachter zijn de voormalige Doelen, tot voor kort brandweerkazerne (achterste huis) en timmerwerkplaats van Gemeentewerken (voorste huis). De moderne gebouwen links, beneden de Middelbare Handelsschool (oorspronkelijk een school voor L.O.), boven Gemeentewerken (oorspronkelijk ambachtsschool), zijn thans afgebroken in verband met de bouw van het nieuwe stadhuis. Op de achtergrond het nieuwe gebouw van het St.-Pieters- en Bloklandsghasthuis, met geheel rechts het gedeelte van het 16e-eeuwse gasthuis, dat bij de nieuwe bouw gespaard bleef: de kapel en het mannengedeelte.

In september deelde de cameraar mede dat zich een gegadigde voor het gewezen Glashuis had aangediend. Deze wilde er een azijnbrouwerij inrichten. Wijborgh werd gemachtigd, met deze persoon te onderhandelen. De bestemming van het Glashuis bleef echter onzeker. Op 5 oktober 1733 werd in de Raad een voorstel ter sprake gebracht van Watergraaf en Heemraden van de rivier de Eem, die in De Doelen hun vergaderplaats hadden.²⁹⁾ Zij klaagden dat de buiten-heemraden (genoemd college bestond uit drie magistraatsleden van Amersfoort en vier personen uit de omgeving der stad) geen geschikt logement in De Doelen hadden. Zou het niet mogelijk zijn, drie kamers van het „onbewoonde en ongebruikte Glashuys door een daertoe te maaken gang aan De Doelen te voegen, de gang, kamers, vloeren en vensterraamen, en hetgeen verder daertoe vereyscht werd, te maaken en te appropriëren”, opperden zij. Het waterschapsbestuur zou in zo'n geval bereid zijn, een derde deel van de onkosten te dragen. De Magistraat scheen er wel wat in te zien, want de cameraar werd gemachtigd, een „net en pertinent bestecq te doen formeren” en op dat bestek een publieke aanbesteding te laten doen. Toch leek deze zaak niet erg te vloten, want op 19 oktober werd de cameraar gemachtigd, het Glashuis te verkopen of te verhuren aan een zekere Mein-

29) Zie Van Bommel, a.w. I, 231; J. van der Leeuw, Het heemraadschap De rivier de Eem, beken en aankleve van dien. Amersfoort, 1902, blz. 18-20.

derts voor de vestiging van een brouwerij of eek(azijn-)makerij. Deze Meinderts zal wel dezelfde persoon zijn geweest, met wie men in september ook al had onderhandeld. Als hij het huis wilde huren dan zou de cameraar moeten zorgen voor de benodigde reparaties en daartoe een bestek opmaken.³⁰⁾

Maar noch het een noch het ander vond doorgang. De tijd dat het stadsbestuur het Glashuis wenste te verhuren ten dienste van de stedelijke welvaart, was nu voorbij. Reeds op 9 november 1733 besloot de Raad, gedrukte biljetten te doen vervaardigen, waarbij het Glashuis publiekelijk te koop zou worden aangeboden aan de meestbiedende. Op 7 december 1733 werd de oude glasblazerij verkocht aan Elbert van Wisselingh, die haar reeds op 29 juli 1734 overdeed aan Maria van Overeem, weduwe van Ratus Oudendoelen, in leven kastelein van De Doelen. Zij had reeds in 1728 het zuidelijke buurhuis van Bartholomeus van Birckhoven gekocht. Het was Maria Oudendoelen, die de koopsom van f 1.570, door Wisselingh nog niet voldaan, aan het stadsbestuur betaalde.³¹⁾

Blijkens het kohier van de Liberale Gift, een eenmalige heffing van alle inwoners der Republiek in verband met de Franse inval van 1747, woonde toen ongeveer op de plaats van het Glashuis Willemina Bos, weduwe van de advocaat Meynderts, die tevens in opdracht van Aleyda Oudendoelen betaalde.³²⁾ De beide vrouwen moeten wel in hetzelfde huis hebben gewoond, want zij worden vermeld onder hetzelfde kohiernummer. De naam Meynderts komt ons bekend voor, want zo heette de persoon, die in 1733 overwoog, in het Glashuis een azijnmakerij te vestigen. Of Willemina Bos diens weduwe was, is niet zeker. Wie van beide vrouwen was in 1747 eigenares? In de Blaffaard van het Huisgeld, aangelegd in 1755, wordt Wilhel-

30) Magistraatsresol. 28 sept., 5, 19 okt. 1733. De bouw van de kamers voor de buitenheemraden onder vermelde voorwaarden ging wel door, doch het is niet duidelijk of deze kamers binnen het gebouw van De Doelen of in het Glashuis werden ingericht; als de cameraar 11 okt. 1734 opdracht krijgt tot betaling van het 2/3 deel der kosten, wordt gesproken over kamers en gang „in den Doelen”.

31) Cameraarsrek. 1733, 1734. Maria Oudendoelen was na de dood van haar man in De Doelen blijven wonen en zette zijn bedrijf voort (resol. 30 dec. 1720, 15 sept. 1721). In 1727 verliet zij het logement tegen een vergoeding van f 400 (resol. 24 nov., 1 dec. 1727). Vermoedelijk ging zij toen wonen in het huis zuidelijk naast het Glashuis, dat zij in 1728 reeds had gekocht (later in het gewezen Glashuis zelf?). De vrijstelling van het Haardstedegeld, die na de verkoop van het Glashuis aan Maria Oudendoelen bleef gehandhaafd, bracht mede dat dit huis slechts „pro memorie” in de desbetreffende Blaffaard van 1777 wordt vermeld onder no. 1683 (Gem. arch. Amersf., inv. no. 146). Wel moest Huisgeld worden betaald, zodat wij door de bekende Blaffaard van 1755, bijgehouden tot 1805 (Gem. arch., no. 144) (ook gestencilde uitg. door S. W. Melchior, Amersfoort, 1943), worden ingelicht over de eigenaren. De verkoop door Bartholomeus van Birckhoven aan Maria Oudendoelen van het zuidelijk buurhuis: Transportregisters van het Amersfoortse Gerecht (Rechterl. arch. prov. Utrecht, inv. no. 436), 5 jan. 1728.

32) Kohier van de Liberale Gift, 1747 (Gem. archief Amersf., inv. no. 174), kohiernummer 520. Er woonde nog een dienstmaagd in het huis. De beide dames betaalden de verschuldigde som van f 4 in drie termijnen, de dienstmaagd ineens, een verschijnsel dat zich ook in andere huizen van welgestelden voordeed (de beide burgemeesters, magistraatsleden, een predikant enz.)! In het Burgerboek II komt de advocaat Wolterus Meynderts voor, die 16 aug. 1734 het burgerschap verwierf. De zeer grote huizen ten zuiden van De Doelen waren toen kennelijk verdeeld in drie woonhuizen, want tussen de woning van Bos/Oudendoelen en het logement blijken nog twee gezinnen in huizen met eigen kohiernummer te wonen.

mina als zodanig opgegeven; zij blijkt dan ook de beide zuidelijker gelegen panden in eigendom te hebben (het buurhuis moet zij dus van Maria Oudendoelen of haar erfgenaam hebben overgenomen).³³⁾ In 1768 blijkt het echtpaar Cornelis Werkhoven en Maria Theresia Oudendoelen het gewezen Glashuis in eigendom te hebben; zij verkochten het toen, tezamen met twee annexe, afzonderlijk verhuurde, pakhuizen aan de timmerman Wouter van Lockhorst.³⁴⁾ Lockhorst had ook het aangrenzende perceel aan de zuidzijde van Willemina Bos gekocht en het lijkt dat hij beide percelen heeft samengevoegd. Immers, wanneer het reeds genoemde echtpaar Cornelis Werkhoven, wijnkoper te Rotterdam, en Maria Theresia Oudendoelen in 1778 het nog zuidelijker gelegen huis aan Nicolaas Ringholm verkopen, tezamen met vijf daarachter gelegen woninkjes in de Hellestraat, wordt het verkochte huis gelocaliseerd naast het gewezen Glashuis, terwijl ook de Blaffaard van het Haardstedegeld van 1777 slechts één perceel tussen De Doelen en het (latere) huis van Ringholm kent.³⁵⁾

In juni 1780 vond de overdracht plaats door Van Lockhorst aan Abraham Cohen, zoon van de beroemde tabakshandelaar Benjamin Cohen, van het huis, met achterhuis en verdere opstal en met een tuin, strekkende tot de Hellestraat, voor het bedrag van f 9150. De nieuwe eigenaar liet het Glashuis met het daarbij getrokken zuidelijke buurhuis afbreken en op het vrijgekomen erf een monumentaal huis bouwen, dat sedert 1818 de gemeente Amersfoort als stadhuis zou dienen.³⁶⁾

33) Dit waren de kohlernummers 1629 en 1630; no. 1631 was het „gewezen Glashuys” (ed. Melchior, blz. 94; zie ook Heupers, Glasblazers enz., 119). Er werd een bedrag van f 14-13-8 voor betaald. Voor de ernaast gelegen Doelen was een bedrag van f 16 verschuldigd. Aangezien De Doelen een aanzienlijk gebouw was, moet ook het Glashuis van niet geringe betekenis zijn geweest. Voor no. 1630 werd slecht f 9-7-0 gevraagd, maar voor 1629 weer f 16 (zoveel als voor De Doelen!).

34) Transportregisters, 22 oktober 1768; zie ook Van Rootselaar, De Doelen, blz. 51/2, noot 1. De Lockhorsten waren van vader op zoon stadstimmerlieden van Amersfoort. Wouter vestigde in 1769 ten behoeve van Anna Jacoba Tiedeman een hypotheek op het Glashuis, groot f 1199-16-0; zie Veertigste Penningregister (Gem. arch. Amersf., inv. no. 148), d.d. 22 april 1769. Het huis wordt dan omschreven als „een groote huysinge en erve, open plaatse, groote hof . . . met twee . . . pakhuysen” enz. Het is merkwaardig dat de Blaffaard van 1755, waarin de nieuwe eigenaren tot 1805 zijn bijgeschreven, niets vermeldt over een eigendomsovergang naar het echtpaar Van Werkhoven-Oudendoelen en het huis direct van Willemina Bos op Van Lockhorst laat overgaan!

35) Veertigste Penningregister, 15 aug. 1778 (koopakte 10 aug.); Transportregister, 17 aug. 1778; vgl. Blaffaard Haardstedegeld 1777, kohlernrs. 1682 (huis, door Werkhoven c.u. aan Ringholm verkocht; was dit het vroegere huis van het echtpaar Cornelis Spijker en Jacobje Geurts, zie noot 9?), 1683 (gewezen Glashuis, pro memorie), 1684 (Doelen).

36) Koopakte d.d. 20 juni 1780; Veertigste Penningregister, 24 juni 1780; Transportregister, 5 aug. 1780. Op 12 aug. 1782 was het nieuwe huis al in gebruik, want volgens een resolutie van die datum wordt aan Abraham Cohen toegestaan, op eigen kosten een balie (hekwerk, leuning, balustrade) te plaatsen langs de gracht vóór zijn huis op de Singel naast De Doelen, mits deze amoverende, als de stadsregering dit vraagt.